

وقت جنگ، دیاریت را کوک کن!

(رُمان)

یوسف قونقی

براست جدید

WWW.KETABOON.COM

سر شناسه	: قوچق، یوسف، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: وقت جنگ، دو تارت را کوک کن! (زمان) / یوسف قوچق؛ ویراستار حمید گروگان.
مشخصات نشر	: تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۴۲۸ ص.
شابک	: 978-964-476-436-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: چاپ دوم.
موضوع	: داستان های فارسی -- قرن ۱۴
موضوع	: Persian fiction - - 20th century
موضوع	: داستان های تاریخی
موضوع	: Historical fiction
شناسه افزوده	: دفتر نشر فرهنگ اسلامی
بندی کنگره	: ۱۳۹۶ و ۷ و ۱۸۰ PIR
رده بندی دیویی	: ۸۶۳/۶۲
شماره کتابخانه ملی	: ۴۷۱۰۴۹۳

دفتر نشر فرهنگ اسلامی

وقت جنگ، دو تارت را کوک کن! (زمان) (ویراست جدید)

نویسنده: یوسف قوچق

ویراستار: حمید گروگان

چاپ چهارم: ۱۳۹۸

این کتاب در ۵۰۰۰ نسخه در چاپخانه عروج، لیتوگراف، چاپ و صحافی شد.

شابک: ۳ - ۴۳۶ - ۴۷۶ - ۹۶۴ - ۹۷۸

بها: ۳۲۵۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

دفتر مرکزی: پاسداران، میدان هروی، خیابان شهید افتخاریان، کوچه مریم، پلاک ۳۳

تلفن: ۰۲۲۹۳۶۱۴۰ - ۰۲۲۹۴۰۰۵۴ - ۰۲۲۹۵۶۴۰۱ - کد پستی: ۰۶۶۹۷۴۷۴۱۴

مدیریت پخش و توزیع: تهران، خیابان فردوسی جنوبی، روبه روی فروشگاه شهر و روستا، پست هنر، بن بست

اول، پلاک ۵ و ۴ - تلفن: ۳۳۱۱۲۱۰۰ - ۳۳۱۱۴۲۸۸

فروشگاه ها و مراکز پخش

■ فروشگاه شماره یک: تلفن: ۶۶۴۶۹۶۸۵

■ فروشگاه شماره دو: تلفن: ۳۳۱۱۴۲۸۸

■ فروشگاه شماره سه: تلفن: ۲۲۸۵۵۱۶۴

■ فروشگاه مشهد: تلفن: ۲ - ۳۳۱۱۴۲۸۱ - ۰۵۱

■ نشانی الکترونیک: www.daftarnashr.org ■ پست الکترونیک: print@daftarnashr.org

■ پیامک: ۳۰۰۰۴۸۵۰

خواهشمند است نظرات خود را درباره این کتاب با ذکر نام آن به صورت پیامک ارسال فرمایید.

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

مقدمه

در دوران سلطنت ناصرالدین شاه، روسیه حس کرد که وی مایل است به کمک دول اروپای غربی روسمانی عده نامه ترکمانچای (که در سال ۱۸۲۸ میلادی، مطابق ۱۲۰۷ هجری شمسی به تصویب رسیده بود) را لغو کند. به همین خاطر نسبت به تحکیم مواضع نیروهای نظامی خویش در قفقاز کوشید. بعد از شکست محمد میرخان (خان محلی خوارزم) از سپاه ایران و متلاشی شدن سپاه خوارزم، راه دست اندازی به مرزهای شمال شرقی ایران برای دولت روسیه کاملاً باز شد و موانع برطرف گردید. روسیه ابتدا به عنوان تجارت و اعزام مهاجر، رفت و آمد عادی، عده‌ای از قوای قزاق را به حوالی «خیوه» فرستاد. و چون ربار ایران را سرگرم جنگ با انگلستان دید، موقع را مغتنم شمرد و رسماً از سال ۱۸۴۸ میلادی (۱۲۲۷ شمسی) تصرف سرزمین‌های شمال شرقی ایران را آغاز و تا سال ۱۸۶۳ میلادی (۱۲۴۲ شمسی) به تدریج اطراف آرال، سمرقند و تاشکند را تصرف کرد.^۱

۱. شمیم، علی اصغر، (۱۳۸۷)، ایران در دوره سلطنت قاجار، تهران، انتشارات زریباب، چاپ چهارم، ص ۲۵۴.

دست‌اندازی روسیه تزاری به مرزهای شمال شرقی ایران پس از شکست نیروی ایران در جنگ مرو، از سال ۱۸۷۳ میلادی به بهانه سرکوب ترکمن‌ها و تأمین ارتباط تجاری آغاز گردید. در این سال نیروی تحت فرمان «کاو فرمان» به مسکن ترکمانان «یموت» در شمال رود اترک هجوم بردند که ترکمن‌ها در مقابل این حمله، سرسختانه مقاومت کردند و لشکر تزار روسیه در طول توسعه‌طلبی‌های خود، نخستین بار، طعم شکست را از جانب ترکمن‌ها چشیدند.

پنج سال بعد، یعنی در سال ۱۸۷۸ میلادی دولت روسیه برای تلافی شکست، «پرتیب» (لازاراف) سردار ارمنی تابع روسیه را مأمور سرکوب ترکمنان نمود. او در آستانه لشکرکشی درگذشت و فرماندهی قشون تزار به دست «لوماکین» افتاد که به اقدام جدیدی دست زد، اما او نیز برای بار دوم با دادن تلفات سنگینی عقب‌نشینی نمود.

مقامات روسی برای جبران شکست لوماکین (در سال ۱۸۸۰ میلادی) و گسترش بازتاب منفی آن، برنامه تصرف «آخال» را سرعت بخشیدند. بالاخره ژنرال «اسکوبلف» مأمور شد، کار اشغال نظامی نواحی مورد نظر دربار روسیه را تکمیل کند. به این ترتیب، در مارس ۱۸۸۰ میلادی دولت روسیه با تصویب بودجه‌ای معادل ده میلیون روبل برای این منظور، اسکوبلف را مأمور سرکوب ترکمن‌ها کرد. «اسکوبلف» به علت شرکت در عملیات وحشیانه تصرف خیوه و خوقند در سال‌های پیش، افسر کارآزموده‌ای به شمار می‌رفت.^۱

ژنرال اسکوبلف در نوامبر ۱۸۸۰ میلادی با قوایی معادل یازده هزار نفر و به قصد نابودی تام و تمام ترکمن‌ها، از «قزل سو» راهی «آخال» شد. از آنجا که خط‌آهن هنوز تکمیل نشده بود، حدود بیست هزار شتر

۱. همان، ص ۲۵۵.

۲. کاظم زاده، فیروز، (۱۳۵۴)، روس و انگلیس در ایران، ترجمه منوچهر امیری، تهران، جیبی، ص ۱۴۹.

نیز برای حمل و نقل تدارکات ستون به کار گرفت. بالاخره در اوایل ژانویه ۱۸۸۱ میلادی پس از استقرار واحدهای نظامی لازم در امتداد خطوط مراسلاتیش، با نیرویی معادل ۶۵۰۰ سرباز و ۶۰ عراده توپ به «گوگ تپه» رسید. دژ «گوگ تپه» با حصارى به طول چند کیلومتر، حدود چهل هزار ترکمن را در دل خود جای داده بود. از این میان فقط حدود ده هزار نفر را جنرال اوران ترکمن تشکیل می دادند و مابقی، زن و کودک و از کارافتاده بودند. ترکمن ها امیدوار بودند که استحکامات گوگ تپه با دیوارهایی به ارتفاع ۶ متر و نخستی بین ۶۰ تا ۹۰ سانتیمتر، بتواند همانند سال گذشته در برابر تهاجمات روس ها تاب آورد و این تلاش آن ها را نیز ناکام سازد. در این مدت نیز روسی از ترکمن هایی که به شیوه سنگرسازی روس ها در منطقه آشنایی داشت، اصرار داشتی در مواضع گوگ تپه ایجاد کرده بود. ترکمن ها مصمم شده بودند، تا آخرین ایستادگی خود را در این ناحیه به خرج دهند.^۱

ترکمن های «گوگ تپه» به رهبری «یکمه سردار» در برابر قوای روسیه صف آراستند. دسته های نظامی ترکمن در داخل قلعه و در برج و بارو و دروازه قلعه به حال آماده باش درآمدند. توپخانه روس ها استحکامات گوگ تپه را زیر آتش مداوم خود گرفتند. اما ترکمن ها با ترتیب دادن حملات پراکنده و شبیخون های غافلگیرانه، آرایش نظامی روس ها را به هم می زدند. پس از چندی آشکار شد، که این آتشبار تأثیر چندانی بر دیوارهای ضخیم گوگ تپه ندارد و مقاومت ترکمن ها کماکان بدون رعبه ادامه دارد. ژنرال «اسکوبلف» از آن بیم داشت که در صورت طولانی تر شدن عملیات، واحدهای کمکی ترکمن فرارسند و او در محاصره قرار گیرد. لذا دستور داد که نقبی به زیر بخش جنوبی استحکامات گوگ تپه حفر شود، تا آن را منفجر کنند. در حالی که آتش توپخانه و تلاش

۱. سایکس، سرپرستی، (۱۳۲۳)، تاریخ ایران (دو جلد)، ترجمه سید محمدتقی فخرداعی گیلانی تهران، رنگین، ص ۵۶۰.

گروه‌های حمله برای دستیابی به قلعه ادامه داشت، خود او عملیات حفر نقب را تحت سرپرستی گرفت. بالاخره در ۱۲ ژانویه ۱۸۸۱ میلادی، حوالی ظهر در حالی که گروه‌های حمله آماده می‌شدند، حدود ۲ تن یا ۷۰ پوت، مواد منفجره زیر دیوار کار گذاشته شد و در حالی که آتش بسیاری از توپ‌های اردو بر آن بخش از دیوار متمرکز بود، منفجر گردید. روس‌ها از چهار طرف به سمت قلعه هجوم آوردند. با فروکش کردن گرد و غبار حاصل از انفجار، ملاحظه شد که شکافی به عرض ۶۰ متر در دیوار ایجاد شده است. ترکمن‌ها که چند بار علی‌رغم این اقدام غیرمنتظره به صفوف دشمن زدند، ناامیدانه تا آخرین نفس ایستادگی کردند.^۱

بدین ترتیب، مفت و مت ترکمن‌ها درهم شکست. بسیاری از آن‌ها سعی کردند از شدنی که در بخش شمال شرقی دیوار نیمه‌تمام قلعه ایجاد شده بود، فرار کنند. در آن زمان هان قتل‌عام آغاز شد. سربازان روس، به هیچ کس رحم نکردند. در حدود ۶۵۰۰ جسد شماره شد. حدود ۸۰۰۰ نفر از زنان و کودکان نیز که راه فرار در پیش گرفته بودند، به دست واحدهای سواره نظام روس کشته شدند. رقم رسمی تلفات روس‌ها ۲۲۸ کشته و ۶۶۹ مجروح اعلام شده که قطعاً کمتر از میزان واقعی بود. یک ژنرال، دو سرهنگ و حدود چهل صاحب منصب دیگر جزء کشته‌شدگان بودند.^۲

این پیروزی برای امپراتوری روس، مهم و کارساز گردید. در پی سقوط «گوگ تپه» حاکمیت نهایی آن‌ها بر ترکمنستان مسجل شد. و بدین ترتیب آخرین موضع مستحکم آسیای مرکزی سقوط کرد. در نتیجه ناصرالدین شاه قاجار مجبور شد با عقد قرارداد «آخال»، تسلط روسیه

۱. سارنی، ارازمحمد، (۱۳۷۳)، تاریخ ترکمنستان (دو جلد)، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، جلد اول، ص ۳۰۸.

۲. کرزن، جورج ناتانیل، (۱۳۴۹)، ایران و قضیه ایران، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، جلد دوم، ص ۷۰۳.

را بر سراسر مرزهای از دست رفته شمال شرقی خراسان به رسمیت بشناسد.^۱

روسیه با سقوط گوگ تپه و عملی ساختن انتقام نهایی از ترکمن‌ها، به تحدید مرزهای تازه تسخیر شده پرداخت. در روز ۲۵ مه ۱۸۸۱ میلادی، امپراتور روسیه طی فرمانی، الحاق ناحیه ترکمن‌ها را با نام جدید «سرزمین ماورای خزر»، به روسیه اعلام داشت. انگلستان طبق معمول به روس‌ها اعتراض کرده، نگرانی خود را درباره موقعیت «مرو» ابراز داشت. و در این باره تدبیرهایی از روسیه گرفت. ایران که ناظر جدا شدن سرزمینی بود که آن را بخشی از خاک خود می‌دانست، فقط توانست درباره تعیین موقعیت مرزها اقدام به گفت‌وگو و مذاکره کند. «زینوویف» وزیر مختار روسیه در ایران، تمامی سعی خود را به کار برد تا ناصرالدین شاه را وادار به امضای قراردادی بنماید که، مواضع تسخیر شده آنان را تأیید کند. اینک دولت بی‌کفایت قاجار زیر بار قرارداد می‌رفت، که عملاً منجر به الحاق بخش‌هایی از خاک ایران به روسیه می‌شد.^۲

قرارداد مرزی «آخال» در ۱۲ دسامبر ۱۸۸۱ میلادی (۱۲۶۰ هجری شمسی و ۱۲۹۹ هجری قمری)، در دوره ناصرالدین شاه قاجار به وسیله «میرزا سعیدخان مؤتمن‌الملک» وزیر امور خارجه ایران و «اروان زینوویف» نماینده مختار روسیه به امضا رسید، که شامل نه فصل بود.

بعد از قرارداد ترکمانچای، قرارداد «آخال» ضربه مهلک دیگری به تمامیت ارضی ایران به شمار می‌رفت. زیرا به موجب آن خاک ترکستان و ماوراءالنهر که از زمان صفویه کم و بیش تابع پادشاهان ایران بودند، برای همیشه از قلمرو ملی میهن ما منتزع گردید و سرحدات شمالی ایران به حدود فعلی محدود شد.

۱. سارنلی، اراز محمد، (۱۳۶۴)، ترکستان در تاریخ، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ص ۲۶.

۲. ترنزیو، پیوکارنو، (۱۳۶۳)، رقابت‌های روس و انگلیس در ایران و افغانستان، ترجمه عباس آذرین، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ص ۱۰۰.

به این ترتیب، دولت روسیه که از اواخر قرن هجدهم میلادی شروع به اجرای وصیت‌نامه پطر کبیر در مورد دست یافتن به آب‌های گرم خلیج فارس کرده بود، پس از آنکه در نتیجه دو دوره جنگ با ایران، سراسر قفقاز را تصرف کرد، با انعقاد پیمان «آخال» توانست دومین مرحله از برنامه توسعه ارضی خود را بدون اشکال زیاد عملی سازد. سومین مرحله این سیاست توسعه‌طلبانه، بیست‌وشش سال بعد از این تاریخ در ۱۹۰۷ میلادی (۱۲۸۶ شمسی) با امضای قرارداد تقسیم ایران به مناطق بود. تأمین گردید.^۱

تأثیر فاجعه جنگ «گوگ تپه» بر مردم ترکمن به حدی بزرگ بوده که حتی در هنر موسیقی آن‌ها نیز منعکس شده است، به طوری که مقامی از موسیقی ترسن به همین نام است.

این رمان، روایتی از بی‌سادگی و مقاومت مردم ترکمن در مقابل این توسعه‌طلبی‌ها در قلعه «گوگ تپه» است.

۱. هوشنگ مهدوی، عبدالرحمن، (۱۳۸۸)، تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهاردهم، ص ۲۸۷.